
FRANCIA POLITIKATUDOMÁNY

Francia politikatudomány az ezredfordulón

E rövid válogatás a francia politikatudomány legújabb terméseinek bemutatására vállalkozik. A tanulmányok kiválasztása nem véletlenszerű: elsősorban olyan témák publikálására törekedtem, amelyek egyszerre újszerűek és aktuálisak, egyben kellőképpen reprezentálják a francia politikatudomány sokszínűségét és legújabb kutatási eredményeit. Ezek között elméletibb és gyakorlatibb jellegű munkák egyaránt megtalálhatók: a konfliktus és rend világának vizsgálatán keresztül a politikaelméleti és morálfilozófiai elemzéseket sem nélkülöző munkáig. Az aktuális témák köréből pedig nem maradhatott ki a 2002-es elnökválasztás bombameglepetését – a Nemzeti Front vezetőjének, Jean-Marie Le Pennek a második fordulóba való bejutását – elemző politikai-szociológiai tanulmány, illetve az Európai Unió közép-kelet-európai bővítésének analízise Jacques Rupniknek, a kérdés legtekintélyesebb frankofon képviselőjének tollából.

A válogatás apropójául egy a francia politikatudományt bemutató előadássorozat szolgált, amelyre 2000 tavaszán a Francia Intézet keretében az Initiatives France – Hongrie támogatásával került sor. A bevezető előadást Jean Leca, a párizsi Institut d'Études Politiques professzora, a Nemzetközi Politikatudományi Társaság korábbi elnöke tartotta. Az előadás alapjául szolgáló tanulmány a konfliktus és rend összefüggéseit elemzi a politikatudomány különböző (institucionalista és decizínista) megközelítésein keresztül. Leca azt a kérdést teszi fel, hogy érvényesek-e még napjainkban a nagy narratívák, vagy újra kell őket gondolni és ha igen, milyen lesz az új narratíva? Mindenestre véleménye szerint csak akkor lehet sikeres, ha kibékíti egymással az állam és az állampolgárság, a közösség és a kultúra, a piac és a haszonmaximalizálás problémáját, valamint egy-egybe hozza a konkrét egyén tevékenységével.

Claudine Haroche írásában Charles Taylor, Axel Honneth és Barrington Moore nyomán az elismerés, a tisztelet és a megbecsülés iránti igényt elemzi az egyén és különböző társadalmi csoportok viszonyában. A megfogalmazott kérdés azonban számos jogi és morális problémát vet fel: alkalmas-e a demokrácia a megbecsülés és az elismerés területén a morális egyenlőség kiküszöbölésére és az egyenlőség biztosítására, illetve annak emberi és személyiségjogi szabályozására.

Pascal Perrineau Le Pen legutóbbi francia elnökválasztáson elért eredményének a háttérében zajló folyamatokat vizsgálja. Perrineau arra mutat rá, hogy az általánosan elterjedt nézettel ellentétben a Nemzeti Front szavazóbázisa nem gyengült meg a pártszakadást követően: a negatív politizálás következtében inkább a kormánykoalíciók pártjai veszítettek jelentős szavazótáborot. A szerző – aki a szélsőjobb európai hírű szakértője – nemcsak a szélsőjobb táborának területi megoszlását elemzi, hanem belső összetételét is. Arra mutat rá, hogy a hagyományos jobb- és baloldali megoszlás helyett a nyílt társadalomhoz és az Európához való viszony kezd új polarizáló erőként funkcionálni.

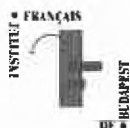
Jacques Rupnik tanulmányában azt a problematikát vázolja, hogy a rendszerváltás lehetőséget nyitott a közép-kelet-európai országok számára az Európához való csatlakozásra. Ez a lehetőség a régió országai számára egy birodalmi központhoz való felzárkózás igényével párosult. Az unió azonban – amennyiben birodalomnak tekinthető – speciális (Rupnik szerint ún. „hálózati”) birodalom, amelyhez való csatlakozás a választópolgárok szabad döntésén alapul és együtt jár az európai normák és struktúra, a demokrácia és a jogállamiság rendszerének átvételével. Mögötte pedig egy stabilitási és biztonságpolitikai program is meghúzódik, amely a kölcsönös összetartozáson és függetlenül alapuló „biztonsági közösség” létrehozásával párosul.

Végül a szerkesztők és a magam nevében köszönetet mondok mindazoknak a szerzőknek, akik tanulmányaikat rendelkezésünkre bocsátották, illetve a Francia Intézet munkatársainak, akik a Kosztolányi-program keretében e munkák megjelentetését támogatták.

Szénási Éva

Ces études, publiées dans le cadre du Programme de Participation à la Publication (P.A.P.) Kosztolányi, bénéficient du soutien du Ministère des Affaires Étrangères français, de l'Ambassade de France en Hongrie et de l'Institut Français de Budapest.

Ezek a tanulmányok a Francia Külügyminisztérium, a magyarországi francia nagykövetség és a budapesti Francia Intézet támogatásával a Kosztolányi könyvtámogatási program (P. A. P.) keretében jelentek meg.

JEAN LECA

Egy történelmi dialógus: konfliktus és rend a változó világban*

A politikatudomány és Janus két arca

A „különbözés politikája” (the politics of difference) mint téma az utóbbi időben kapott erőre a politikatudományban,¹ olyan ehhez kapcsolódó kérdésekkel együtt, mint az „identitáspolitika” és a „jelentéspolitiká” (the politics of meaning). Persze, tágabb értelemben bármely politika a „különbözés politikája”, azaz a vitához tartozik, ahhoz a különbséghez, ami a szembenálló embereket elválasztja. Az emberi lény – mint species és mint társadalmi állat – „politikai”, mivel nem illeszkedik racionális preferenciák kultúrákon átívelő hierarchiájához (bár abban nem vagyok biztos, hogy létezik univerzális *értékracionalitás*).² De nem viselkedik egy ökológiai fészekben kialakult genotípus programjának megfelelően sem. Szociobiológiai programok valóban vannak, s a környezethez alkalmazkodás folyamatai sem pusztán kontingensek, mivel megvan az a sajátos vonásuk, hogy lehetnek tartós hatásaik, különböző változataik és innovációik, amelyek nem következnek közvetlen módon az eredeti programból.

A konfliktus a politika szívében honol, bármi is legyen a tárgya, tétje, résztvevői és menete. Több tengely mentén is elhelyezhetjük őket: erőszakos–nem erőszakos, szabályozott–szabályozatlan, kötelező–megengedett–tolerált–tiltott, konfrontáció–tárgyalás–jogi döntés, érdekek–értékek, materiális–szimbolikus, individuális–kollektív, magán–nyilvános. Ez a kategorizá-

* A tanulmány – amelyet rövidített formában közlünk – eredetileg az *International Political Science Review* 1999. Vol. 20. No. 1. 5–22. jelent meg.

lás nem pusztá vélekedés, kutatói és megfigyelő lelemény, hanem az emberi szerveződések és interakciók gyakorlati és politikai szervezeteinek leírása. A politikatudomány egyik fő feladata tüzetesen megvizsgálni a hatalmi játékok és stratégiák típusait, a kooperáció, a koordináció és az uralom szerkezetét és normáit, mindazt, ami elősegíti a sajátos konfliktusok kialakulását és végigharcolását, kialakítják a résztvevők cselekvésének kötelező szabályait, a szereplők stratégiáit, végül a rendezés és a „konfliktuskezelés” menetét (Ross, 1992, 1993).

Persze a politikatudománynak van másik arca is. A másik nagy témája a „kormány” – nem mint „végrehajtó” hatalom, hanem mint szervezet és folyamat – mint célirányos és modellszerű cselekvések hálója, amelyek kizárják a konfliktust (vagy egyes specifikus konfliktusokat), „bizonyos határok közé” „korlátozva” vagy lezárva őket, elősegítve az engedelmesség és a szolgálat valamilyen „rendjét”. E rend nem közvetlenül a racionális cserére épül, vagy nem írható le „természetesnek” tekintett jellemzőkkel (ezért van az, hogy a legitimációs retorika lényege az uralom viszonyainak és szerepeinek racionalizálása és „naturalizálása”). A döntéseméleti és a stratégiai elemzések felhasználása attól függ, hogy a tudomány melyik „arcával” tekint tárgyára: az intézményeket mint sajátos konfliktusok eredményét, folyamatos konfrontációk, pártok által manipulált (vagy éppen egyikük által monopolizált) „eszközét” vizsgálja-e? Avagy „pillérekknek” tekinti őket, a „rend modelljeinek”, eszköznek a kollektív cselekvés problémáinak megoldására, mellőzve azt a stratégiai kontextust, amelyben az egyén önrdekét kalkulálja, amint ezt az „intézmények pozitív elmélete (positive theory of institutions)” vagy a „racionális választás intézményelmélete (institutional rational choice)” tenné? ³

E két nézőpont léte William Rikerrel (1977) szólva, aki maga is a közgazdaságtantól kölcsönözte a terminust, „ingoványos tudománnyá” teszi a politikatudományt. (Szerinte egyébként a közgazdaságtan nem szolgált rá erre a lealacsonyító minősítésre.) De nem a politológus hibája, ha lehetetlen előre jelezni a stabil egyensúlyt a politikában, vagy kidolgozni egy alapvető törvényt, amire például a közgazdászok (ld. a kereslet-kínálat törvényét) oly büszkék. A gazdaságtannak vannak átfogó törvényei (covering laws), vagy legalább axiómái. Rendelkezik a racionális aktor antropológiájával, akit a saját hasznát maximalizáló szereplőként azonosít a piacon: itt mindaddig a verseny a konfliktus formája,⁴ amíg más jellegű („irracionális” vagy „etikai” alapozású) magatartások be nem nyomulnak a gazdaság területére. Ez magyarázza, hogy az ember a valóságos életben miért lép túl a „Pareto-superior” helyzeteken.⁵ Az ily módon ábrázolt világ tehát „rendben van”, e rend itt a „dolgok rendjé”-nek analógiája, ami lehetővé teszi a szabályszerűségek és formális vonások tudományos vizsgálatát. A politikatudomány világa

azonban, éppen ellenkezőleg, ilyen értelemben soha nincs „rendben”. Egy közelmúltban készített áttekintés ezt nagyon találóan fogalmazza meg: amint Schofield írta „a társadalomtudományok teoretikus előrelépése újabban, különösen a közgazdaságban és a politikatudományban, leginkább modellek rivalizálásaként értelmezhető: egyfelől az egyensúly és az előreláthatóság modelljéé, másfelől a káoszé és az indeterminációé” (Schofield, 1994c).

Egy másik, ezzel összefüggő lehetőség a politikatudomány „ingoványos” talajának szemléltetésére, ha szembeállítjuk egy olyan tudomány fogalmával, amely talál (és alkot) egy rendet, és nem (vagy nem csak) felfedezi a tudományos „törvényeket”, leírva, előre jelezve az egyéni cselekvések összegeződésének következményeit. Ez bemutatja és megmagyarázza az emberi viselkedést szabályozó társadalmi normákat, előírja a „szerepeket” az adott kultúrákban. A strukturalista-funkcionalista szociológia antropológiája ugyanis a cselekvőt szereplőnek tekinti (tkp. „egy játékosnak”), akinek megvan a helye, „szerepe” a játékban, vagy éppen előadja a saját szövegét egy társadalmi narratívában (Gellner, 1990, Alexander, 1992). Ennek megfelelően a konfliktusnak is megvan a kijelölt – funkcionális vagy nem funkcionális – helye a „társadalmi integrációnak” (konszenzus, szolidaritás, kohéziót létrehozó történelmi aktorok) alárendelt „egészben”. Marx, Tocqueville és Durkheim óta a szociológusok állandó és zavarba ejtő gondja (Lockwood, 1992, Wrong, 1994) a társadalmi és a „rendszerintegráció” viszonya (kényszerjellegű vagy utilitárius kapcsolatok a rendszer részei között). Ahogy a közgazdász a politikát és gazdaságot vizsgálva a kereslet és az általános egyensúly törvényét helyettesítő szabályt keresi, a szociológus az integráció és társadalmi változás elméletének politológiai ekvivalensét próbálja megtalálni.

INSTITUCIONIZMUS ÉS DÖNTÉSELMÉLET: KÉT NÉZET A JANUS-ARCÚSÁGRÓL

Mind a közgazdászok, mind a szociológusok hajlamosak intézményelméleti megalapozású konceptuális megoldást alkalmazni, és ma már a politológusok is ezt az utat járják. Az intézmények az egyensúly fenntartóiként egy gazdaságelméletben lehetnek konstruáltak, alkalmasak viselkedési szabályok magyarázatára, így transzformálva a politikát egy olyan stabil „játéktérbe”, amelyben a racionális szereplők *nem* a piac által meghatározott kontextusban lépnek interakcióba. A szociológiának is van politikai intézményelmélete: ez az intézményeket a politikai szereplőkbe és szubjektumokba táplált funkcionális kultúrának tekinti. Ez magyarázatot adhat arra, hogy a konfrontáció és az uralom működése, aminek egyébként nincs nyil-

vánvaló holisztikus társadalmi funkciója (mint pl. a termelés, a reprodukció, a mintafenntartás, a jelentésteremtés), mégsem pusztán kaotikus, erőre vagy erőszakra fókuszált.⁷ A politikatudomány az „intézményeknek”⁸, a különböző neoinstitutionalizmusoknak, helyi vagy nemzetközi (Keohane and Ostrom, 1994) „kormányzati rezsimeknek” (Stoker and Moss Berger, 1994) köszönhetően már egyenesben van. Vagy mégsem?

Érdekes, hogy a „réalpolitika” minél inkább kikerülni látszik az ellenőrzés alól, annál inkább elbizonytalanodik, erejét veszti, s lesz egyre áttekinthetlenebb a polgár (és némely kutató) számára. Ez olyan széles körben elterjedt, apokaliptikus víziókban fejeződik ki, mint a „civilizációk összeütközése”, a „társadalmi szakadás”, a „politika kriminalizálódása”, a „ragadozó államok”, az „összeomlott államok”, „a rend vége”, az „állampolgárság vége”, a „dzhihad és a McWorld” stb. E folyamat hatására mind több (régi és új) institutionalizmus épül be a politikatudományba. A rend a konfliktusból történő kiemelkedésként jelenik meg; léte konfliktustól fenyegetett, azt feldolgozó vagy integráló, de mindig globális központi értékek és folyamatok köré szervezett. E szolid „tudományos” érveknek köszönhetően, adott esetben egyszerűen *nem tudnánk* megmagyarázni az eltéréseket a szabályoktól és szervezeti elvektől, ami a tudományos ismeret önlefedezése.⁹ A társadalomtudomány iránt támasztott társadalmi igények nem kevésbé kényszerítőek: tervezzünk és javasoljunk „új rendet” (nemzetközit, regionálisat, kereskedelmet, gazdaságit, ökológiait, informatikait), „tervezzük meg az intézményeket” (Goodin, 1996a) és készítsünk programot „a békéért” stb. Vagy említhetnénk olyan gyakorlati feladatokat, mint például azt, hogy hozzunk létre „új politikatudományt az új világ számára” stb. Szóval, Tocqueville óta bőven el vagyunk látva hasonló jámbor ajánlatokkal.

Az institutionalizmus összekapcsolódik jelenlegi politikafogalmunkkal (concept of politics), amelyben „a konfliktus a rend része”, pontosabban, a konfliktus a rend szükségszerű eleme (vagy megint másképp: a rend nem más, mint disztributív konfliktusok többé-kevésbé szabályozott kerete). Bár néhányan közülünk Lasswell klasszikusan tiszta, hagyományos disztributív politikafogalmából indulnak ki, hogy ti. „ki, mit, mikor és hogyan kap meg”, s úgy vélik, „ugyanilyen fontos, hogy politikafelfogásunk ne kötelezze el magát bármi egyébrek az elosztási harcok értelmében”. Ők ma is úgy határozzák meg a politikát, mint „a társadalmi hatalom korlátozott alkalmazását”, és elvetik azt a felfogást, hogy csak a diktatúra és az „uralkodói döntések” (valamint az ellenkezőjük, az ellenállás és a szubverzión, ami nem csak „polgári engedetlenség”) tartoznak a politika összetevői közé. Ebben a tekintetben a nem korlátozott hatalom a póre, egyszerű erővel azonos. „Ez nem politikai hatalmi játék, kivéve néhány abnormális, szűkített alkalmi értel-

met.” (Goodin–Klingemann, 1966: 7–8). A kulcskategória a „játék”: a vita nem a kényszer elemzése körül forog, ami állítólag „a politika lelke” (bár senki nem fogja tagadni, hogy az idevágó tanulmányok és normatív állítások zöme éppen erről szól), de valóban annyira nyilvánvaló-e, hogy az „extrém” esetek (a clausewitz-i vagy schmitti értelemben) „abnormálisak” is? Nem fedik-e fel számunkra a politika egyik fontos vonatkozását, nevezetesen, hogy bizonyos népek és intézmények számára a politika nem játék (hatalmi játék vagy valami hasonló), nem egy „hivatás”, hanem élet és halál kérdése, ami csak a háborúhoz hasonlítható? Márpedig a háborúban nincsenek rögzített szabályok, azok harc közben alakulnak.

Ez nem a kérdés dramatizálása, ám ha mégis az lenne, akkor a téma két, különböző felfogásával függ össze. Akadémiai közösségünk uralkodó felfogása szerint a „politikai” (the political) jelensége egy „vegyes”, összetett világ, amelyet egyfelől az elmentmondás–kiegyenlítés folytonossága mozgat, másfelől az önreferáló pártok antagonizmusa, az alárendelődés (vagy integráció) egy mindent magába foglaló „egésznek”, a „politikai közösségnek”. Az Oakeshott-féle „szkepszis politikájából”¹⁰ eredeztethető felfogásban a konfliktust tartalmazza egy (inkább kooperatív, mint hierarchikus) rend, mivel a szabályozott konfliktus maga is *egyfajta rend*, s a konfliktus rendszerint addig tart, ameddig érvényesek a szabályok. Szociológiai terminusokban: a „társadalmi integrációt” egy konfliktusos rendszerintegráció teszi lehetővé; a politika nyelvén: az alapvető szabályok megteremtése, az alkotó politika a szokatlan, a kivételes, hogy ne mondjuk „abnormális”, pedig pontosan ezek teszik lehetővé a „normál politikát”, azaz a „játék folytatását”.¹¹

A politika egy másik felfogását a témával foglalkozó kutatók egy része gyakran schmitti felfogásnak nevezi. Pedig ez valójában túlmegy Carl Schmitt felfogásán, mivel ő a politikainak csak az egyik alapvető oldalát hangsúlyozza: azt az antagonizmust, amely szembeállítja a magukat „ellenségként” meghatározó feleket, akik közös jellemzője éppen kölcsönös ellenségességük. Politikainak lenni annyi, mint különbözni, a különbözőzés pedig azt jelenti, hogy akár akarod ezt, akár nem, van ellenség (Schmitt, 1988). A politikai világ egységesítésének elve ebben a felfogásban törekvés a rend megteremtésére, ami csak a jó és a gonosz harca útján – vagy Schmitt „értékmentesebb” elméletében, a „mi” és az „ők” – küzdelmében érhető el¹². Az uralkodó döntése elpusztítja a belső ellenséget (a belpolitikában), leigazza a külső ellenséget (a nemzetközi politikában) és a *suprema lex* nevében – legyen az a „túlélés” vagy a „magasabb jó” (ez ugyancsak attól függ, mit tartunk a politikai rend moralitásáról – lásd Meier, 1996; McAllister, 1996) – gyakran felforgatja és meghaladja a fennálló intézményeket is. Ennek megfelelően a „szélsőséges eset” a politika bármely típusának

alapja. A politikai gyakorlat (politics) végső elemzésben mindig „abnormális”. Vagy – ha valaki más formulát szívesebben alkalmaz – a „normál politika” természetes része, hogy ha egy magasabb érték forog kockán – mondjuk a közösség túlélése –, akkor átlépünk a szabályokon. Megtörténhet, hogy az uralkodó saját érdekében hasznosnak találja szabályokkal korlátozni magát, de adott esetben mégis elemi kötelessége megszabadulni e korlátoktól, hiszen mindenki más ezt teszi. A hierarchia belül, a háború és a fegyverszünet (erőegyensúly) kívül; ez a konfliktus/rend viszony politikai megoldása. Ezért került a hangsúly a politikai vezetésre és a „gentleman” politikai nevelésére, ami fontosabb volt, mint a szabályok és az intézmények ismerete. Ilyen vonatkozásban a totalitarizmus annyit kritizált fogalma jobban értelmezhető, ha a decizionizmus szélsőséges esetének tekintjük, amely a társadalmat és a politikát, elsősorban és mindenekelőtt állandóan hadiállapotban lévőnek tekinti, amelyben az erőszak és a diskurzus egyetlen világgá nő össze (Apter and Saich, 1994, Apter, 1995).

A SZISZTEMATIKUS ÉS A HALLGATÓLAGOS TUDÁS INTEGRÁLÁSA: A MODERN POLITIKATUDOMÁNY NAGY NARRATÍVÁJA

A „puha versus kemény tudomány” vitája (Almond, 1988) felfogható a „hallgatólagos” és a „szisztematikus” tudásunk közötti viszony analógiájának. A probléma a politikatudományban az, hogy a hallgatólagos tudás nem csupán a kutató tulajdona, ez egyben az általunk kutatási tárgyként vizsgált és konstruált univerzum lényegi összetevője, csakúgy mint az is, hogy amint részei vagyunk a fizikai világnak, ugyanúgy részei vagyunk a politikainak is.

A politika modern tudományának történelmi és intellektuális keretét képező nagy narratívája, amely képessé tett bennünket arra, hogy az adott kornak megfelelően tekintsünk Janus-arcúra, így is összefoglalható. Ez lényegében „államcentrikus” megközelítés, amelyben a „társadalmat” külön, önálló elemnek tekintjük, középpontjában értékek meghatározott rendjével. A „kormány” lényegében „állam”, reprezentatív, osztályalapú, „ballisztikus” (értsd célokkal és célpontokkal rendelkezik). Durkheimi terminusokban fogalmazva, a társadalom létrehozza az államot, hogy az megteremtse az egyént. Ám ez az „univerzális” egyén először és mindenekelőtt állampolgár, tehát az állam alánya (felruházva saját elismert jogaival), továbbá egy különös állam alánya, valamint egy különös, „nemzeti” politikai közösség tagja is. Mivel a politika (vagy egy absztrakt társadalmi szerződés) nem elég jelentésteli (vagy hatalommal bíró) az „életvilágban” ahhoz, hogy elősegítse a társadalmi integráció e

különös típusát, az állampolgárt-dolgozót egy tág piacon „nemzetiként” kell megalkotnia. Gellner hozzáteszi, hogy éppen a munkamegosztásban és a piaci rendszerben bekövetkezett változások tették funkcionálissá a „nacionalizmust”, képessé arra ugyanis, hogy nemzeteket teremtsen (Gellner, 1983).

Igy, az állam korlátai között, a *rend tartalmazza a konfliktust is*. Az alapvető folyamat az osztálykonfliktus intézményesülése és a kulturális konfliktusok (nagyon remélt) félreállítására, depolitizálására. Mindkét folyamatot elősegíti a „kulturális integráció” és a társadalmi egyeztetés, a kompromisszum. Így a „közjó” (a közös morális értékek) azonos lesz a „közös jóléttel” (ami a közösség, az állam által képviselt politikai érdeke). A kommunista változat, a soknemzetiségű birodalom ellenére hasonlóképpen államcentrikus jellegű – vagy ebben az esetben inkább „pártcentrikus”, ami persze nem csekély különbség.

A két változat kétféle politikai gazdaságnak felel meg: a nyugati világban politikai centralizáció, pluralista intézményrendszerrel és gazdasági decentralizációval, a gazdasági teljesítmény folyamatos bővülésével (az egyenlőség rovására)¹³, míg a keleti oldalon politikai és gazdasági centralizáció a gazdasági (nem politikai) biztonság érzésének megteremtésére (a vágyott anyagi javak hiánya mellett). A társadalomtudomány közös nézőpontja a társadalmi rend durkheimiánus fogalma volt, a politikai rend hobbesi szemléletével ötvözve.

Kívül, „nemzetközi” szinten a kép drasztikusan megváltozik, mivel itt a konfliktus maga a rend, ugyanis a nemzetközi rend nem keletkezhet egy magasabb rendű jóból, csak a versengő *nemzeti* akaratok egyensúlyából (Nettl, 1968; Waltz, 1979). Ha egy állam szóhoz akart jutni, vagy a „nemzetközi közösség” érdekében kívánt fellépni, a többiek morális kötelessége nem elhinni ezt neki, hacsak nem gondolják, hogy a saját érdekeit fogalmazta meg. Keményvonalas marxisták felvethetnék, hogy pontosan ez a helyzet a belső „osztályharcban”, de van itt egy zavaró tényező, amit „domináns legitimáló ideológiának” nevezünk. Ennek nem volt (és egyelőre nincs) megfelelője a nemzetközi kapcsolatokban, így a „hegemónia” és a „globális érdek” sem lesz az. A „hegemónia” a nemzetközi kapcsolatokban azt jelenti, hogy a különböző politikai szereplők érdekükben állónak vélhetik elfogadni vagy igényelni egy külső hatalom jelenlétét. A hegemónia „szupremáciát” jelent, amely inkább nyugszik a „szuverén” államokból álló heterogén rendszer hierarchikus természetének nyers és brutális adottságán (Thomas, 1993: 91–92; Williams, 1996), mint „egy közös ideológiába vetett hit által legitimált felsőbbbségen”. Ami a „globális érdekeket” illeti, nem vitás, hogy nő a jelentőségük, és akár bizonyos kormányzati folyamatok előnyére is szolgálhatnak, de ez inkább közös védelem a „közösség sérelmei” (public bads) (Haas, 1992) ellen, mint egy pozitív ügy előmozdítása (mint például a „fenntartha-

tó” fejlődés). Van ugyanis egy alapvető szociológiai ellentmondás az univerzális igénybejelentés joga és egy olyan politikai közösség hiánya között, amely vállalná a felmerült költségeket (az egyetlen ismert jóléti állam, mindeddig a nemzetállam). Valamennyi politikai egység az önérdekét tekinti a magasabb érdeknek, és az összes szereplőnek ez a felfogása, mivel nem hiszik, hogy bárki is gondolkodhatna másképp. A nemzetközi közjónak nincs pozitív kifejtése egy olyan világban, amelyben a „béke” csak a „háború hiánya”.

AZ ÚJRAGONDOLT NARRATÍVA

Unalmas lenne kipécézni e narratíva tévedéseit és pontatlanságait. James Rosenau mások mellett nagyon meggyőzően érvelt e tárgyban, míg Joseph Nye bevezette a „puha hatalom” fogalmát a nemzetközi viszonyokba. Emellett a nemzetközi kapcsolatok területe sem érintetlen már az institucionalizmus eszméitől (Finnemore, 1996), nem beszélve a posztmodern szociológiai iskola kritikai dekonstrukciójáról (Dunne, 1995). Az állam politikai szociológiája hosszú ideje számol azzal, hogy a társadalmi változást nem csupán ismeretlen pénzügyi szereplők személytelen lépései idézik elő, hanem pl. a munkaerőpiac változásai vagy a migrációs mozgások is (Goldthorpe, 1984). A nemzeti narratívát dekonstruálni kell ahhoz, hogy jobban megértsük, mi is történik a különböző társadalmi folyamatokban (Chatterjee, 1993; Chatterjee and Pandey, 1992). E narratíva szívósságának titka nem más, mint különleges képessége a még uralkodó hallgatólagos tudás és a fontos új kutatási stratégiák harmonizálására (Waltz, 1993; Kapstein, 1995). Végül is Henry Kissinger nem ignorálhatjuk csak azért, mert éppen Metternichről írt, Samuel Huntington pedig mesterien alkalmazta a kissingeri gondolatmenetet a „kultúrákra”, mint emelkedő politikai egységekre (bár nem vagyok biztos benne, hogy Kissinger egyetlen története velem, mindjárt kiderül miért is).

A nagy narratíva a belpolitika döntéseméleti és institutionális szemléletének (amelynek két meghatározó adottsága az egyenlő individumok pluralitása és a szuverén állam egysége) kombinációja a nemzetközi kapcsolatok döntéseméleti felfogásával (ahol az egyetlen adottság a szuverén, egyenlő államok sokasága). Alapvető logikája, hogy a „civil társadalomban” létező (demokratikus) politika közös politikai kultúrát igényel ahhoz, hogy megőrizhető legyen a politikai centralizáció. Ez utóbbi a feltétele a gazdasági decentralizáció ellenőrzésének, az osztálykonfliktus intézményesítésének és a külső hatalmakkal szembeni sikeres szembenállásnak (Gellner, 1996; a nemzet funkcionalista elméletéhez lásd továbbá Brown, 1995).

A piaci individualizmus fokozza az egyenlőtlenséget, s ez hie-

rarchikus igazolást is teremt magának. Ez egyfelől az egyenlőtlenség vállalt, explicit ideológiája, ugyanakkor a valóságban annak *működő* elutasítása is. Az egalitarianizmus következménye a piac korlátozása egy holisztikus ideológia nevében, amit az individualizmus elutasít. Utóbbi igényli az autonómiát és a választás szabadságát, ami sokkal több, mint a pusztán kereskedelmi individualizmus, és áthatja az individualizmus valamennyi formáját (egyéni állampolgárság, romantikus individualizmus stb.). Az individuális autonómia és a juttatások elosztása legitimitációjának kettős problémája így kapcsolódik össze a társadalom kohéziójának még alapvetőbb kérdésével. A társadalom ugyanis – kiszolgáltatva egyfelől a centrifugális piaci erők egyenlőtlenséget elmélyítő hatásának, másfelől egy olyan egalitarianizmusnak, amely csak akkor fogadja el a szükségletek normatív korlátozását, ha azok azonos szinten vannak kielégítve –, az irigység és a szociális gyűlölet csapdájába esik.

A politikai decentralizáció elengedhetetlen ugyanakkor nemzetközi szinten: az itt önérdékkövető, egyéni szereplő „államnak”, amely „befelé” nem egoista cselekvő, definitív kötelessége annak lenni a nemzetközi környezetben: Mivel az önérdékkövető „államok” nem érdekkövetők belső viszonyaikat tekintve, lehetetlen egy olyan nemzetközi társadalmi szerződés, amelynek nyomán ezek az önző individumok Leviatánt alkotnának. Ezért, hogy a kultúra, amely egyesíti a népet a modern nemzetállamban, *elválasztja* őket a nemzetközi kapcsolatokban. Ez a megosztottság azonban nem meghatározó, hiszen a nemzetközi tagoltság fő tényezője nem az „istenek háborújának” weberi kulturális entitása, hanem Kissinger racionálisan cselekvő politikai egysége: az állam.

Az állampolgárság tehát nem kizárólag, de alapvetően kulturális (etnikai, vallási stb.) jellegű, kivéve, ha az *állam nem képes már megfelelni alapfunkciójának*. Ebben az esetben az új kulturális kisebbségek megjelenése, az ilyen jelentős különbségek érzékelésére képtelen állam vakságának következménye (esetleg annak a szándékának, hogy az egyik kultúrát, mint politikai közösség szimbólumát hozza uralkodó helyzetbe). Az állam csődjét az alapvető szükségletek kielégítése terén látványosan bizonyítja, hogy nem csak a kulturális szükségletek, hanem az anyagi és az univerzális (kulturaközi) jellegűek is kielégítetlenek maradnak. Ilyenek pl. a tisztességes közigazgatási eljárás, a hozzáférés a társadalmi javakhoz és a munkaerőpiachoz.

Nem csoda hát, ha mindenütt növekvő nyugtalanságot tapasztalunk a közösségi identitásokat illetően: bárhova tekintünk, a politika folyamatosan terjedő korrupciója, privatizációja és kriminalizációja érzékelhető: a nemzetállami kultúra értelmét veszti, ha az államot tehetetlennek, tisztességtelennek érzékelik, akár korábbi alulteljesítése, akár a világgazdasági centralizációval szembeni csődje miatt. A korábbi kép tehát gyökeresen

átalakul: az új narratíva egyfelől nemzetközileg terjedő gazdasági globalizációt jelent (ma egy világgazdaság van, amit a pénzpiacok „centralizálnak”), amit növekvő politikai decentralizáció kísér a korábbi „nemzeti” szinten. Valójában nem is az állam forrásai csökkennek, hanem a felhasználásuk szóródik szét a sokféle szereplő és a kormányzat különböző szintjei között (Caporaso, 1996).

Van végül legalább egy közös vonása a két narratívának, amit némelyek közülünk hajlamosak figyelmen kívül hagyni: „A modern társadalom a hatékony jóléti állam valamilyen változata nélkül kibírhatatlanul ellenszenves” (Gellner, 1996). Az érvelés többrétegű: amilyen mértékben csökkenti a mobilitás a méretet, a népsűrűséget és a szolidaritás legfontosabb társadalmi pilléreit, olyan mértékben válnak mind sérülékenyebbé a társadalom tagjai – miközben a társadalmak gazdagabbak lesznek, növekszik a szegénység is. Az államnak vállalnia kell a felelősséget a szolgáltatások és javak piaci, véletlenszerű elosztásának ellensúlyozására.

A piaci jogosultságokat szét kell osztani a növekvő számú politikai felhatalmazás mentén, ám egyre nehezebbé válik mindkettő egyidejű figyelembevétel. Néhány megfigyelő következtetése szerint a politika a gazdaság egyik formájává válik – vagy azzá kell válnia –, mert a politikai szereplőknek ma már számításba kell venniük a piac kényszereit és hatékony működésének erős szükségletét is. Nem feltétlenül tévednek, bár az ember éppenséggel juthatna ellenkező következtetésre is: a gazdaság csak azért válhat ismét politikává, mert a piac összehozza az információt kereső eladókat, akik megpróbálnak nyomást gyakorolni a politikailag meghatározott környezetre. A fogyasztók, akiknek a választását nyilván hasznossági számítások irányítják, ugyanakkor frusztráltak is különféle „politikai”, hasznossági kalkulációktól vagy ideológiai hatásokra. (Előbbire példa: racionális magatartás-e lopni, ha a tolvajok elkerülhetetlenül jó társadalmi megítélésnek örvendenek, ám közben a *polis* elveszíti társadalmi kohézióját és morális szilárdságát; mi a helyzet, ha az ember olyan társadalmi csoporthoz tartozik, amelyik hagyományos vagy kontextuális okokból a lopást elfogadható magatartásnak tekinti?). Így aztán, a gazdasági és a pénzügyi szektor egyre több belső információt igényel a piacon fellépő partnerekről. A modern gazdaság lényege a „korrupció”, bennfentes kereskedelem: akinek nincs információja a piacon belüli társadalmi-hatalmi viszonyok állapotáról, aligha lesz képes a piac eredményes felhasználására.

Így vagy úgy, a piac és a politika szorosan összekapcsolódik. A piac hatásait a politikai társadalom tevékenységének és nem a természet darwini működésének tulajdonítják. A gazdaságnak már semmi köze a dolgok igazgatásához, vagy bármihez, ami az emberek kormányzását illeti. Ellenkezőleg, Nyugaton a demok-

rácia többé nem legitimálható pusztán „természeti” létezésével, hanem függ a piac hatékony működésétől is. Az a probléma, hogy a demokrácia és a piac nem hoz létre azonos kritériumokat a források tisztességes elosztásához. Az intézmények pluralizmusa így az igazságosság elveinek pluralitását hozza létre, és ez jóléti államot igényel a társadalmi kompenzációk végrehajtásához. Amint tudjuk, ez egyre nehezebben megvalósítható, de az alapvető struktúra ma is megvan. Ilyen értelemben, ahogy azt Gellner Schumpeterre kacsintva megjegyzi: valójában ma is valamennyien szocialisták vagyunk. Valamennyien szükségességnek tartunk bizonyos politikai kontrollt az autonóm egységek termelő tevékenysége fölött.

A POLITIKATUDOMÁNY A 2. EZREDFORDULÓN

Sajnos nem tudjuk megismerni ezt a társadalmat anélkül, hogy az államot meg ne vizsgálánánk. A nemzetállam és a piac közötti kölcsönös egyensúlyon alapuló társadalmi kötés, továbbá az identitás közösségének a filiszteri önértékek gyakorolt ellenőrzése megenged bizonyos, egyszerre önkényes és cselekvésre készítő asszociációkat. Feltéve, hogy ez valóban a civil társadalom alapszabálya, könnyű elképzelni és megfigyelni, hogy a piac (illetve olyan tényezők és termelési rendszerek megjelenése a piacon, amelyek nem olyan költségesek, mint amilyeneket a jóléti kapitalizmus előző szakasza hozott létre)¹⁴, mind inkább korrodáló hatással van a nemzeti/jóléti államra. A meghatározó azonosulási pontok elválnak az immár tehetetlen nemzetállamtól és olyan sűrűbb, szorosabb közösségekre fókuszálnak, mint a különböző lokalitások, etnikai csoportok, gengék, a vallási csoportok vagy szekták. Ezek a gyakorlatilag zárt csoportok, emocionálisan nyitottak bizonyos univerzális ügyekre, mint például az emberi jogokra, a környezetre vagy a muszlim Ummára, amely utóbbi a modern ideológiák hagyományos szerepét tölti be, általános vagy univerzális biztosítékot, keretet nyújt a partikuláris elzárkózás számára.

Az állam–piac dualizmusa talán kiterjeszthető egy lokalizáció–globalizáció kettősségre is, amelyben a lokális államok (még ha némelyik „világhatalomnak is nevezhető”) szembekeverülnek az egyetlen világgpiaccal és más globális kihívásokkal. Egyelőre óvatosnak kell lennünk: a nagy narratíva konvencionális bölcsességében az állam (az egyetlen erre hivatott szereplő, ha másképp nem, mint kényszerítő erő) mindig „globálisan cselekszik” és „lokálisan gondolkodik”. Intézményi és fogalmi létezésének igazi feltétele, hogy legfontosabb gondja az általa képviselt és megtestesített emberek partikuláris érdekeinek előmozdítása. Partikuláris, ti. az emberiség univerzális érdekeivel szemben¹⁵: a „nemzeti érdek” fogalma túl körvonalazatlan

ahhoz, hogy megfogható empirikus tartalommal rendelkező alapnak és morális igazolásnak tekinthessük (egy érték tehát – nem valami, amit értékelünk, hanem magának az értékelésnek az oka). Megszűnik ennek lenni, ha ideológiai kiindulóponttá tesszük, egyfajta vízvázalstónak, amely válogat az állam döntéseit megalapozó „plauzibilis okok” között, amit spontán módon (joggal vagy sem), de pusztán ideologikus retorikaként érzékelünk. Vagy más szavakkal, ami a külső szemlélő számára a külpolitika természetes mozgató ereje (biztonság, erő, dicsőség – mondaná Aron, 1984), s ami további magyarázatot igényel ahhoz, hogy elfogadható legyen.¹⁶

A hétköznapi ember (nő) éppen ellenkezőleg, „lokálisan” gondolkodik és lokálisan is cselekszik, és – főleg, ha nő –, ezt is igénylik tőle. A polgárnak tisztában kell lennie a saját vállalkozásával, és részt kell vennie a politikában az állam által ellenőrzött ökológiai területen. Ahogy az állam magának igényli a legitim erőszak monopóliumát „belül”, ugyanúgy igényli a globális politikai illetékességet „kívül” (Netl, 1968: 563). Ez az oka annak, hogy a nem kormányzati nemzetközi szervezetek, legyenek ökológiaiak vagy humanitáriusak, oly fontos tünetei a szuverenitásfoglalom átalakulásának. Ezek, amint az ökológiai gondolkodás katekizmusa ezt előírja, „globálisan gondolkodnak, továbbá globálisan és lokálisan cselekszenek”. Akcióik közvetlenül politikai karakterűek, ami jelentősen megkülönbözteti őket a klasszikus Vörös keresztől vagy a muzulmán világban a Vörös Félholdtól (Weissand and Gordenker, 1996).

Emellett az állam maga is változik. Legfejlettebb alakjában gazdasága a termelés mobil tényezőire támaszkodik, s konkrét politikai célja többé nem a nagyobb tér (terület és föld), több „ember” (munkaerő és katonai erő) vagy a „lelkek” (kulturális és politikai autoritás) megszerzésére irányul – ismét Aron terminológiájával –, hanem nagyobb részesedésre a világgazdaság hozadékából. A vállalatokhoz hasonlóan, tehát az állam is „leépíti” és áthelyezi kapacitásait, „mivel legalább annyira, vagy jobban függ külgazdasági sikerektől, mint a gazdaság eredményes működtetésétől otthon” (Rosecranz, 1996: 52). Richard Rosecranz megfogalmazásában „még a nagy nemzetek is »kicsiben kezdtek« gondolkodni”: a fejlett országok nagyköveti külkereskedelmi és beruházási lobbistaként lépnek fel. És fordítva, az állam irányítóinak fel kell hagyniuk azzal a próbálkozással, hogy a társadalom problémáit belpolitikai és gazdasági reformok útján oldják meg. A tőke szempontjait tükröző követelmények (alacsony infláció, növekvő termelékenység, rugalmas munkaerő) és a demokratikus jóléti állam (nagyobb kormányzati kiadások, magas társadalmi költségek, a stabil munkaerőpiac, jóléti és egészségügyi gondoskodás) szempontjainak ütközése hosszú ideje része a modern szociális konfliktusnak, amelyben a belpolitika a legvitálisabb társadalmi elvárásokat

fejezi ki, még ha ezek nem is elégíthetők ki belpolitikai eszközökkel. Valóban szembeötlő a következmények „nem állami” karaktere: a belpolitika veszít jelentőségéből az emberek problémáit illetően, mivel gazdasági és kulturális területeken már nem képes feldolgozni más szereplők tevékenységének következményeit. Úgy fest, hogy funkcióiktól és céljaiktól függetlenül, nincs alapvető különbség az „állam” és a magánszektor szereplői között. Ez drámai változás a ma még uralkodó modellhez képest. Az eredmény egy politikai neobarokk kialakulása, amiben a kultúra már nem tartja tiszteletben a területiális politikai egységek határait, a társadalmi csoportokat pedig státusuk és/vagy közösségi lojalitásuk határozza meg.

Összefoglalva: nem tekinthetünk többé durkheimiánus módon a társadalomra, mint ahogy a politikára sem Hobbes alapján. Az állampolgárság (ez a nagy és kivételesen értékes „invenció”) úgy tűnik, egyike az emberi kreativitás által létrehozott legsebezhetőbb társadalmi képződményeknek. A Janus-arcú konfliktus-rend dichotómia sem tekinthető kognitíve túl hatékonnak (vagy legalább annyira hatékonnak, mint korábban véltük). A probléma az, hogy az államok nélkül tehetetlenek vagyunk, ugyanakkor „civil társadalom”¹⁷ vagy „nemzetközi (jelenleg kormányközi) közösség” nem létezik erős államok nélkül. Együtt kell élnünk ismereteink és értékeink eme diszkrepanciájával, legalább addig, amíg egy új narratíva nem jön létre. Bármilyen is legyen majd ez (Badie and Smouts, 1992, 1996; Forbes and Hoffmann, 1993; Held, 1995), addig nem lesz legitim státusa, amíg nem képes a jelentés három világát, az állam és az állampolgárság, a közösség és a kultúra, valamint a piac és a haszonmaximalizálás (Badie, 1997), továbbá a konkrét egyének tevékenységét integrálni. A magam részéről ez az előrelézésem.

Jobbágy József fordítása

JEGYZETEK

¹ Itt nem csak különböző politikaelméleti szövegekre utalok (William Connolly, Will Kymlicka, Bikhu Parekh, Iris Marion Young), hanem az identitással, etnicitással és hasonlókkal (Michael Banton, Paul Bras, John Coakley, Crawford Young) foglalkozókra is, továbbá az előítélet szociológiáját elemző empirikus tanulmányokra (például Paul Sniderman) is.

² Teljes mértékben elismerem az „érdek” és az „önérdek” fogalmának érvényességét, csakúgy, mint az instrumentális racionalitás „egyetemességét”. Ebben a vonatkozásban soha nem voltam teljesen meggyőződve Leo Straussnak az empirikus politikatudományt ledorongoló kritikája jogosságát illetően. Sőt, hozzáteszem, hogy az éni-entitás sem hanyagolható el vagy helyezhető el túl gyorsan *ab initio*. Ezért, mostanában inkább szkeptikus vagyok a szereplő/struktúra dualista oppozíció elméleti jelentőségét illetően, noha változatla-

- nul elismerem ideológiai és filozófiai fontosságát, és meghatározó kutatás-módszertani hozadékát.
- ³ Vö. Riker és Ordeshook (1873), valamint Kiser és Ostrom (1982). Egy mai áttekintésre vonatkozóan lásd Weingast (1996), illetve átfogóbban Miller (1997) munkáit.
  - ⁴ A versengés egyfajta darwini szelekción keresztül a „leggyengébb” (az egész számára már nem hasznos szervezetek és szereplők) folyamatos pusztításához vezethet. John Maynard-Smith mint racionális gazdasági döntések együttesét elemezte a darwini folyamatot (nem feltétlenül szükséges Schumpeter „teremtő rombolását” bevonni a tárgyalásba) (Maynard-Smith, 1982). Bár-hogy is legyen, egy ilyen verseny nem totális háború – annak a rendnek a szubjektuma (illetve abból magyarázható meg), amit magával hoz.
  - ⁵ Pareto állítása látszólag értékmentes (Pareto, 1980). Manapság egyértelműen a politika elleni eszköznek tekintik (sok közgazdász és üzletember szerint).
  - ⁶ Miért funkcionálisak? A racionális választás elmélete híveinek (ideértve szociológusokat is, lásd Coleman, 1990) bizonyos fokig igazuk van, amikor bírálják a szociológiai elméletet, mivel a társadalmi normákat „adottnak veszi, ...anélkül, hogy felvetné a kérdést, vajon miért és hogyan jönnek létre a normák, mellőzve ezzel a fontosabb szociológiai problémát”. Igaz, a kultúraszociológusnak ahhoz, hogy megválaszolja a kérdést, miért viselkednek az emberek a társadalmi normáknak megfelelően, le kellene írnia a társadalmi rendszert mint egészet, az önző „racionálitást”, amit hajlanak eltagadni az individuális szereplők (ld. Etzioni, 1987). Az utilitárius közgazdászoknak viszont arra a párhuzamos kérdésre kell válaszolniuk, hogy ti. „Miért maximalizálják az emberek a saját hasznukat (tehát az önérdéküket)?”. Nos, az ő teoretikus megoldásuk sem meggyőzőbb, mint a durkheimi-parsonsi válasz az előbbire. Tehát, e két hipotézis heurisztikus értékét kell mérlegelnünk a maguk specifikus összefüggésében, és arra jutunk, hogy hol a közgazdászoknak van igazuk, hol pedig a „szociológusoknak”. (Alexander et al., 1987; Cherkaoui, 1997).
  - ⁷ Az intézmények normatív és instrumentális oldalait helyesen hangsúlyozza March and Olsen (1989).
  - ⁸ Tegyük gyorsan a „demokratikusát”, a „pluralistát”, a „demokratizáltat” az intézmény mellé, mivel a politika ortodox fogalmát vallják a jelenlegi institucionalista iskolák is, és általában a jól megpatkolt politológusok. Az „intézmények demokratizálása” és a demokrácia „intézményesülése” (jelenlegi újrakeresztelése után „konszolidálása”) tehát ugyanannak az éremnek a két oldala.
  - ⁹ A rendetlenségnek is bizonyos teret engedő társadalomtudományról lásd Boudon (1984). Vonzó ötlet a *történelmi* institucionalizmus, amely különböző jelenségek és technikák hordozóinak tekinti őket, a múlt időben szembeállítva változataikat, lásd Orren és Skowronek (1992). A játékelmélet és a szereplőközpontú intézményelmélet kiváló darabja Scharf munkája (1997).
  - ¹⁰ Érdekes megjegyezni, hogy Oakeshott nem csak elismeri a politika két típusát, de visszautasítja az önelégült szkepticizmus politikáját is, és közel kerül ahhoz, hogy elfogadja: egy csipetnyi a hit politikájából olykor hasznos lehet.
  - ¹¹ A racionális választás – az institucionalizmusfelfogás távolról sem tagadja a normák szerepét (az érdekekkel szembeállítva őket) a krízishelyzetekben folyó válságkezelésben (lásd Gelpi, 1997). Az egyetemes értékek fontossága az intézményes kompromisszumok világában mostanában több figyelmet kap (Zartman, 1995).
  - ¹² Inkább értékmentes és egyidejűleg vallásosabb, amint azt Schmitt Hobbes elleni vehemens kritikája mutatja (Schmitt, 1996).
  - ¹³ Ha általában van is bőséges tapasztalati igazolás arra nézve, hogy a versengő piacgazdaság a hatékonyabb, és alapvetően kedvez a pluralista demokráciá-

- nak (Helliwell, 1994; Lipset, 1994), a források elosztásának módja jól látható bizonyos statisztikai adatokból (Vanhanen, 1990).
- ¹⁴ Emlékeztetni kell Scharpf alapvető cikkére (Scharpf, 1996). Az ellentmondásos „posztfordista” tézis bemutatására vonatkozóan lásd Jessop (1995).
- ¹⁵ Egy, a nemzeti partikularitással nem azonos különösséget bemutató modern mottók: *ubi libertas, ibi patria; ubi patria, ibi bene* (Passerin d'Entreves, 1967).
- ¹⁶ Ez közel áll Waltz „second image-ához”, amit manapság kissé divatjamúltnak tekintenek a társadalomtudományokban (Waltz, 1959; Cerny, 1995). Megjegyzem én nem vagyok híve a kép teljes tudományos pontosságának, de hiszek annak meggyőző erejében az aktorok között és képességében, hogy számot adjon jelentéssel cselekvéseikről: ha az állam valóban csak egy illúzió, akkor egy illúzió nagyobb magyarázóértékű lehet (és rendszerint így is van), mint egy „igazi hit” a valóságban.
- ¹⁷ O'Donell kissé erőltetetten kezeli ezt a kérdést (O'Donell, 1993).

IRODALOM

- Alexander, J. (1992): *The Promise of Cultural Sociology*. In *Theory of Culture* (R. Munch and N. Smelser eds). Berkeley: University of California Press.
- Alexander, J., et al., (eds) (1987): *The Micro-Macro Link*. Berkeley: University of California Press.
- Almond, G. (1988): *Separate Tables: Schools and Sects in Political Science*. P. S.: *Political Science and Politics*, 21, 828–842.
- Apter, D. (1995): *Discourse as Power*. In *New Perspectives on the Chinese Communist Revolution* (T. Saich and H. van de Ven, eds). New York: Sharpe.
- Apter, D. and T. Saich (1994): *Revolutionary Discourse in Mao's Republic*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Aron, R. (1984): *Paix et guerre entre les nations*. Paris: Calmann-Lévy.
- Badie, B. (1997): *Le jeu triangulaire*. In *Sociologie des nationalismes* (Birnbaum, P., ed.). Paris: PUF.
- Badie, B. and M.C. Smouts (1992). *Le retournement du monde*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.
- Badie, B. and M.C. Smouts (eds) (1996). *L'international sans territoire*. Paris: L'Harmattan.
- Binder, L. (1996): *The Moral Foundation of International Intervention and the Limits of National Self-Determination*. *Nationalism and Ethnic Politics*, 2(3): 325–359.
- Boudon, R. (1984): *La place du désordre. Critique des théories du changement social*. Paris: PUF.
- Brown, R.H. (1987): *Society as Text: Essays on Rhetoric, Reason and Reality*, Chicago: University of Chicago Press.
- Brown, S. (1995): *New Forces, Old Forces and the Future of World Politics*. New York: Harper.
- Caporaso, J. (1996): *The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post Modern*. *Journal of Common Market Studies*, 34 (1).
- Cerny, Ph.G. (1995): *Globalization and the Changing Logic of Collective Action*. *International Organization*, 49(4): 595–625.
- Chatterjee, P. (1993): *The Nation and Its Fragments. Colonial and Post-colonial Shores* Princeton: Princeton University Press.
- Chatterjee, P. and G. Pandey, (eds) (1992): *Subaltern Studies VII. Writings on South Asian History and Society*. New Delhi: Oxford University Press.
- Cherkaoui, M. (1997): „Le réel et ses niveaux: Peut-on toujours fonder la macrologie sur la micrologie?” *Revue française de sociologie*, XXXVIII, 497–524.

- Coleman, J.S. (1990): *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Deutsch, K. (1980): *Politics and Government: How People Decide Their Fate*. Boston: Houghton, Mifflin.
- Douglas, M. (1986): *How Institutions Think*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Dunne, T. (1995): The Social Construction of International Society. *European Journal of International Relations*, 1 (3): 367-390.
- Etzioni, A. (1987): *The Moral Dimension*. New York: Free Press.
- Evans, P. (1997): The Eclipse of the State? Reflections on Stateness in an Era of Globalization. *World Politics*, 50 (1):62-87.
- Finnemore, M. (1996): Norms, Cultures and World Politics: Insights from Sociology's Institutionalism. *International Organization*, 50 (2).
- Forbes, L. and M. Hoffman (eds) (1993): *Political Theory, International Relations and the Ethics of Intervention*. New York: St Martin's Press.
- Friedrich, C. J. (1963): *Man and His Government*. New York: McGraw-Hill.
- Gellner, E. (1983): *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Gellner, E. (1990): The Gaffe-avoiding Animal, or a Bundle of Hypotheses. In *Individualism* (P. Birnbaum, and J. Leca, eds). Oxford: Clarendon Press.
- Gellner, E. (1996): *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*. London: Penguin.
- Gelpi, C. (1997): Crime and Punishment: The Role of Norms in Crisis Bargaining. *American Political Science Review*, 91 (2): 339-360.
- Goldthorpe, J. (1984): The End of Convergence: Corporatist and Dualist Tendencies in Modern Western Societies. In *Order and Conflict in Contemporary Capitalism* (J. Goldthorpe, ed.) pp. 335ff. Oxford: Oxford University Press.
- Goodin, R. (ed.) (1996a): *The Theory of Institutional Design*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodin, R. (1996b): Institutionalizing the Public Interest: the Defense of Deadlock and Beyond. *American Political Science Review*, 90 (2): 331-343.
- Goodin, R. and H.D.Klingemann (1996): Political Science: The Discipline. In *New Handbook of Political Science* (R. Goodin and H.D. Klingemann, eds). Oxford: Oxford University Press.
- Haas, E. (1992): Banning Chlorofluorocarbons: Epistemic Community Efforts to Protect Stratospheric Ozone. *International Organization*, 46 (Winter).
- Hall, P. and R. Taylor (1996): Political Science and the Three Neo-Institutionalism. *Political Studies*. December.
- Hayek, F. A. von (1935): *Collectivist Economic Planning*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Hayek, F. A. von, et al. (1952): *The Counter-Revolution of Science: Studies on the Abuse of Reason*. Glencoe: Free Press.
- Held, D. (1995): *Democracy and the Global Order. From the Modern State to a Cosmopolitan Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Helliwell, J. F. (1994): Empirical Linkage between Democracy and Economic Growth. *British Journal of Political Science*, 24: 225-248.
- Jessop, B. (1995): The Regulation Approach: Governance and Post-Fordism. Alternative Perspectives on Economic and Political Change. *Economy and Society*, 24 (3), 307-333.
- Kaase, M. and K. Newton (1996): *Beliefs in Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Kapstein, E. B. (1995): Is Realism Dead? The Domestic Sources of International Politics. *International Organization*, 49 (4): 751-774.
- Keohane, R. and E. Ostrom (eds) (1994): Local Commons and Global Interdependence: Heterogeneity and Cooperation in Two Domains. *Journal of Theoretical Politics*, 6 (4).
- Kiser, L. L. and E. Ostrom (1982): The Three Worlds of Action: A Metatheoretic

- cal Synthesis of Institutional Approaches. In *Strategies of Political Inquiries* (E. Ostrom, ed.). London: Sage.
- Klingemann, H. D. and D. Fuchs (eds) (1996): *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Linz, J. and A. Stepan (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. London: Johns Hopkins University Press.
- Lipset, S. M. (1994): The Social Requisites of Democracy Revisited. *American Sociological Review*, 59: 1–22.
- Lockwood, D. (1992): *Solidarity and Schism: „The Problem of Disorder” in Durkheimian and Marxist Sociology*. Oxford. Clarendon Press.
- Mansbridge, J. (1980): *Beyond Adversary Democracy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mansbridge, J. (ed.) (1993): *Beyond Self-Interest*. Chicago: University of Chicago Press.
- March, J. and J. P. Olsen (1989): *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. New York: Basic Books.
- Maynard-Smith, J. (1982): *Evolution and the Theory of Games*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McAllister, T. V. (1996): *Revolt against Modernity: Leo Strauss, Eric Voegelin and the Search for Political Order*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Meier, H. (1996): *Carl Schmitt and Leo Strauss: The Hidden Dialogue*. Chicago: University of Chicago Press.
- Miller, G. (1997): The Impact of Economics on Contemporary Political Science. *Journal of Economic Literature*, XXXV: 1173–1204.
- Miller, G. and T. Hammond (1994): Why Politics Is More Fundamental than Economics. *Journal of Theoretical Politics*, 6 (1): 5–26.
- Mises, L. von (1936): *Socialism*. London: Cape.
- Nettl, P. (1968): The State as a Conceptual Variable. *World Politics*, 20 (July).
- Oakeshott, M. (1996): *The Politics of Faith and the Politics of Skepticism*. New Haven: Yale University Press.
- O'Donnel, G. (1993): On the State, Democratization and Some Conceptual Problems: A Latin American View with Glances at Some Postcommunist Countries. *World Development*, 21 (8).
- Orren, K. and S. Skowronek (1992): Beyond the Iconography of Order: Notes for a New Institutionalism. In *The Dynamics of American Politics: Approaches and Regulations* (L. C. Dodd and C. Jillson, eds). Boulder, CO: Westview Press.
- Pareto, W (1980): *Compendium of General Sociologie*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Passerin d'Entraves, A. (1967): *The Notion of the State. An Introduction to Political Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Pateman, C. (1988): *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press
- Pettit, P. (1996): *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford: Clarendon Press.
- Polányi M. (1958): *Personal Knowledge*. Chicago: University Press.
- Powell W. W and P. J. Dimaggio (eds) (1991). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: University Press.
- Riker W. (1977): The Future of the Science Politics. *The American Behavioral Scientist*, 21: 11–38.
- Riker W. and P. Ordeshook (1973): *An Introduction to Positive Political Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Rosecrance, R. (1996): *The Rise of Virtual State*. *Foreign Affairs*, 75 (4), 45–61.
- Ross, M. H. (1992): *The Culture of Conflict*. London: Yale University Press.
- Ross, M. H. (1993): *The Management of Conflict*. London: Yale University Press.
- Salamé, G. (1996): Appels d'Empire. Ingérences et résistance à l'âge moderne de la mondialisation. Paris: Fayard.

- Scharpf, F. (1996): *Negative and Positive Integration in the Political Economy of the European Welfare State*. In *Governance in the European Union* (G. Marks, et al., eds.) London: Sage.
- Scharpf, F. (1997): *Games Real Actors Play: Actor-Centered Institutionalism in Policy Research*. New York: Westview Press.
- Schmitt, C. (1988): *Théologie politique*. Paris: Gallimard.
- Schmitt, C. (1996): *Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes: Meaning and Failure of a Political Symbol*. New York: Greenwood Press.
- Schofield, N. (1994): *Chaos or Equilibrium in Political Economy*. In *Chaos and Society* (A. Albert ed.) Amsterdam: IOS Press.
- Shanley, M. L. and C. Pateman (eds) (1991): *Feminist Interpretations and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Stoker, G. and K. Moss Berger (1994): *Urban Regime Theory in Comparative Perspective*. *Environnement and Planning: Government and Policy*, 12.
- Thomas, C. (1993): *The Pragmatic Case Against Intervention*. In *Political Theory, International Relations and Ethics of Intervention* (I. Forbes and M. Hoffmann, eds.) New York: St. Martin Press.
- Vanhnen, T. (1990): *The Process of Democratisation: A Comparative Study of 147 States*. New York: Crane Russak.
- Verba, S., K. L. Schlozman and H. Brady (1995): *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Waltz, K. (1959): *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Waltz, K. (1979): *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Waltz, K. (1993). *The Emerging Structure of International Politics*. *International Security*, 18 (2): 44–79.
- Walzer, M. (1977): *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books.
- Weber, C. and Biersteker (eds) (1997): *Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weingast, B. R. (1996): *Political Institutions: Rational Choice Perspectives*. In *New Handbook of Political Science* (R. Goodin and H. D. Klingeman, eds.) Oxford University Press.
- Weiss, T. G. and L. Gordenker (eds.) (1996): *N. G. O., The United Nations and Global Governance*, London: Lynne Rienner.
- Williams, C. (1996): *Hobbes and International Relations: a Reconsiderations*. *International Organization*, 50 (2).
- Wong, D. (1994): *The Problem of Order: What Unites and Divides Society*. New York: Free Press.
- Zartman, I. W. (1995): *The Role of Justice in Global Security Negotiations*. *American Behavioral Scientist*, 38 (6): 889–903.